

UTILIZAREA ÎN LEXICUL RELIGIOS ROMÂNESC A FAMILIEI CUVÂNTULUI *DEȘERT*

În limba română s-au păstrat din latină cu sensul ‘gol; părăsit, singuratic, pustiu’ *desertus* (adj.), *desertum* (subst.) și *secretus* (adj.), foarte probabil împreună cu *secretum* (subst.). După Sextil Pușcariu, adjectivul *desertus* s-a conservat în toate dialectele românești și în italiană (dialectal), în franceză și spaniolă (PEW: 515), substantivul în italiană, portugheză, provensală, franceză și spaniolă (PEW: 516), iar verbul (**dēsërto*) în dialectele dacoromân și aromân (PEW: 517). I.-A. Candrea și Ov. Densusianu înregistrează sensurile ‘vide; vain, futile’ ale adjectivului, ‘vainement’ al adverbului, ‘flanc (anat.)’; ‘vanité; désert’ ale substantivului și indică prezența cuvântului în dialectele istroromân și meglenoromân. Ei consideră că adjectivul *dēsértus*, -a, -um se continuă dialectal în italiană (CDDE: 487)¹. De la verbul *deșerta* ‘vider; détruire’ (**dēsértare*) (prezent în dacoromână și aromână, CDDE: 488)² s-au format substantivele *dișărtătură* ‘vanité’ (ieșit din uz) și *deșertăciune* ‘id’ și verbul la rândul său ieșit din uz *a se îndeșărta* ‘vane agere’, asupra căruia vom reveni. Găsim inclus *desertus* în volumul al doilea al Tratatului academic de istorie a limbii române din 1969, în clasificarea semantică pe care I. Fischer o face lexicului latinei dunărene, în subsecțiunea referitoare la dimensiune și cantitate, din secțiunea privind însușirile realității exterioare și perceperea lor de către om; alături de română, cuvântul apare conservat din latină în vechea italiană, retoromană, franceză, provensală, catalană, spaniolă și portugheză (Fischer 1969: 152). Cuvântul nu apare, totuși, pe lista cuvintelor latinești considerate a fi cele mai frecvente în româna comună, listă stabilită în *Tratat* de Ion Coteanu și pe baza prezenței în toate dialectele românești (Coteanu 1969). În schimb, în *Tratatul de istorie a limbii române*, apărut recent, *desertus* este prezent pe lista de cuvinte ale românei comune moștenite cu siguranță, având etimon necontroversat și fiind continuat în toate cele patru dialecte (Barbu, Celac, Dima, Nedeia, Teleoacă, Zamfir 2018: 506). Și după părerea lui W. Meyer-Lübke, lat. *dēsértus* ‘verlassen’ este moștenit în română (*deșert* ‘leer’), în italiană (dialectal), în franceză³, provensală, catalană, spaniolă, portugheză (REW³: 2592).

¹ Formele din franceză, provensală, catalană, spaniolă, portugheză sunt notate în paranteză, ceea ce ar putea fi interpretat ca o reținere în a le considera moștenite din latină.

² Ca și în cazul adjectivului, formele verbale corespunzătoare din italiană, franceză, portugheză sunt notate între paranteze.

³ Moștenirea în franceză a cuvântului nu este unanim acceptată: în FEW este considerat împrumut din latină (daraus entlehnt fr. *désert* ‘abandonné’), deși este menționată, fără comentarii,

Lat. *desertus* este participiul cu valoare adjectivală al verbului *desero* ‘se détacher de; lâcher, désérer’ derivat de la verbul *sero*, *-ui*, *serui*, *sertum*, *serere* ‘attacher en file, en enfilade; tresser; lier ensemble, attacher’; *desero* a fost la origine termen militar și a evoluat în limba comună la sensul ‘abandonner’, iar *desertus* la sensul ‘lâché (par ceux qui y étaient attachés)’; în limba bisericească traduce gr. *ῥέπηνος* (Ernout, Meillet 1959/2001: 618).

Sensurile în franceza veche și medievală și în dialecte provenșale vechi, consemnate în FEW, merită a fi reținute pentru că se apropie de cele cu care cuvântul a fost moștenit în română sau pe care româna le-a dezvoltat din sensurile etimonului: ‘abandonné’, ‘dépourvu’, ‘dépouillé, ruiné (de personnes)’⁴, ‘vain, sans effet’ (termen juridic).

Cu sensurile ‘gol, despuiat, fără conținut; zadarnic, fără rezultat; fără temei, fals, înșelător, găunos’ (Guțu 1983), în latină există și *vanus* (adj.), *vanum* (subst.), *vane* ‘zadarnic, în zadar’ (adv.), cuvinte clasice care s-au păstrat în toate limbile romanice afară de română (REW³: 9145, Ernout, Meillet 1959/2001: 713, Fischer 1969 b: 124, 127); *vanitas* ‘deșertăciune, zădărnicie, lăudăroșenie’ este păstrat ca împrumut cult în limbile romanice (Ernout, Meillet 1959/2001: 713)⁵.

Definițiile date termenului *deșert* în *Dicționarul limbii române* pornesc de la sensul ‘gol, fără conținut sau miez’ (DLR s.v.). O evoluție interesantă a acestui sens dovedește denumirea anatomică învechită și populară: ‘Partea scobită a corpului la om și animale, cuprinsă între ultima coastă și osul șoldului’. *Și-l lovi pre el ... dennapoia suliiții lui în deșărt* (Biblia, 1688).

Sensul învechit pe care l-am menționat mai sus în occitană și franceza veche, despre oameni, ‘Care este lipsit de bucurii materiale, lipsit de daruri, fără nimic; gol, sărac’ este ilustrat în DLR cu exemple din Coresi: *Flămânzii împlu-i de dulceață și bogății lasă-i deșerti*, din *Chronograful* lui Dionisie Eclesiarcul: *O! lume ... înșelătoare, cum înalți pe om la slavă și apoi-l lași deșert*⁶. În schimb, exemplul luat din *Pravila Moldovei* din vremea lui Vasile Lupu, *Nu poate nime să ucigă furul când va fugi și să va duce deșert* ni se pare mai puțin ilustrativ pentru definiția dată, căci în acest caz nu e vorba de cineva ‘nefericit, gol și sărac’.

prezența cuvântului în celelalte idiomuri romanice, printre care și româna; Dauzat, Dubois, Mitterrand 1964: 230, care îl explică drept element moștenit, evidențiază păstrarea din latină în franceza veche a sensului ‘abandonné’ al adjectivului și faptul că substantivul *désert* provine din lat. *desertum* folosit în lexiconul creștin.

⁴ În occitană: *Quant lo noble Loys se vi deșert e tratitz per los siens* (Raynouard 1840: 28); pentru sensul ‘dépouillé, ruiné’ (despre persoane) în franceza veche și medie, vezi FEW s.v., Dauzat, Dubois, Mitterrand 1964 s.v.

⁵ Cuvântul este legat etimologic de *vacare* ‘a fi gol (de ceva), a fi liber (neocupat)’, *vastus* ‘depopulat’; *vastus* și *desertum* sunt asociate (Ernout, Meillet 1959/2001: 713).

⁶ De reținut este apropierea de sens, (cu privire la oameni) ‘nefericit, sărman, chinuit, lipsit de mijloace, fără nimeni pe lume’, sens marcat afectiv, care apare și în cazul adjectivului albanez *shkretë* (< lat. *secretus*, păstrat dintre limbile romanice numai în română). Pentru sensurile termenului albanez și pentru comparația sa cu româna vezi mai jos; de asemenea, pentru o prezentare mai amănunțită, vezi Vătășescu 2016.

Ov. Densusianu, în volumul al II-lea al *Istoriei limbii române* (Densusianu 1937/1975: 743), dă pentru sensul ‘qui ne porte rien, qui a les mains vides; qui n’a rien, pauvre’ exemplele: *Să nu ne arătăm înaintea lui deșerti în dzioa de praznic. Flămânzii împluși de dulceață și îmbogățiiți lăsași deșerti*, iar pentru sensul ‘qui ne reçoit pas quelque chose, à qui on refuse ce qui lui est dû’ *ei prinseră el, bătură-l și tremeseră el deșert* (Coresi). Aceste semnificații reproduc în parte sensurile v.sl. *túšťi* ‘inanis, vacuus’⁷. Vom observa că în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul *deșert*, *deșartă* echivalează sl. *тѣсѣ* (nr. 3765), *prazdna* (*prazdnъ*) (nr. 2604), *pusta* (*pustъ*) (nr. 2920); *мѣни* *deșartă* traduce *тѣстеславие* (nr. 3835); *în deșert* redă *zатѣсте* (nr. 1150), *prazdnо* (nr. 2605), *тѣстетно* (nr. 3834), *măreș în deșert* traduce *тѣстеславный* (nr. 3836), dar *vъsue* e redat prin *deșert*, nu *în deșert*; verbul pe care l-am întâlnit între derivatele lui *deșert* în CDDE, *îndeșărta*, apare la Mardarie sub forma *îndeșerteză* cu sens concret pentru a traduce sl. *uprazdnaju* (nr. 3972), *îndeșărtare* pentru *uprazdenie* (nr. 3974); *deșertăciune* traduce sl. *sueta*⁸ (nr. 3461).

Sensul figurat al adjectivului, ‘lipsit de conținut, de fond, de profunzime, de importanță, iluzoriu, înșelător; neîntemeiat; pieritor, trecător; (mai ales despre cuvinte, gânduri, manifestări omenești) care este lipsit de conținut, de fond, de profunzime, de importanță, iluzoriu, înșelător; fără temei; care denotă lipsă de siguranță, de statornicie fiind supus vremelniciei’, este ilustrat mai cu seamă de scrierile vechi bisericești: *Domnulu ști-va gândurile omeriști că-su deșerte* (*Psalt. Hurmuzaki*); *Aceluia iaste deșartă credința* (*Codicele Voronețean*); *Domnul ști cugetele oamenilor că sânt deșarte* (*Psaltirea scheiană*), *Deșertarea deșertărilor și toate sânt deșarte* (Miron Costin) (DLR).

Adverbul *deșert* păstrează același înțeles figurat format de la sensul de bază ‘gol, găunos, fără materie, fără conținut’: *A lor rost grăia deșert* (*Psalt. Hurmuzaki*); *Deșert cătr-aproape tot omul grăiaște și cu-nșelăciune va de-l păgubeaște* (*Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei). Asocierea deșertăciunii cu paguba este destul de frecventă și ne vom mai referi la ea. Sensul ‘fără folos, inutil, fără rost, zadarnic’: *Hotărârile lui Dumnezeu fac deșarte toate ceale mai frumoase meșteșuguri ale lumii* (*Pilde filosofești*, 1795). ‘Înclinat spre deșertăciune, nestatornic, înfumurat’: *Ome deșartel!* (*Codicele Voronețean*); *deșertii fiii oamenilor* (*Psaltirea scheiană*), *deșartă viața noastră* (Antim) (DLR).

Familia lui *deșert* este bogată:

deșerta vb. ‘a goli’: *Când iar sacii-și deșertară, toți aflară cineș cu legăturile lor de bani în sacii săi* (Palia de la Orăștie). Ca și mai sus, folosirea figurată oferă termenului un important loc în vocabularul creștin. Învechit, verbul reflexiv primește sensul ‘a se lepăda de..., a se dezbăra de un obicei urât, a renunța la ceva

⁷ Sadnik, Aitzmüller 1955: 140, s.v. *тѣст* ‘„leer, nichtig, eitel” (*vъ тѣсте* „vergeblich”) și p. 323, nr. 1019, aproprie cuvântul slav de lit. *túščias* ‘„leer”, vechi ind. *tucchah, tucchyah* ‘„leer, öde, nichtig”.

⁸ Maldenov 1941: 617 aproprie v.sl. *sui* ‘gol’ de lat. *cavus*, de cuvinte din sanscrită, greacă, armeană cu sensul ‘gaură, orificiu; peșteră’; este echivalentul în v.sl. al termenilor gr. *ματαιος*, lat. *vanus* (Miklosich 1862–1865: 110).

rău': *Deșertați-vă și vă preceapeți că eu-s Dumnezeu lui Iacov* (Psalt. Hurmuzaki). Un exemplu din Coresi cuprinde perechea de antonime: *Toți dentr-aceale vreri reale să ne deșertăm ... și să ne împlem de toate cugetele cealea bunele* (Coresi, Evangheliarul).

Un alt sens pierdut este cel al verbului folosit absolut, 'a dărâma': *Pomeneaste, Doamne, fiii Edomului în zioa Ierusalimului, ce ziseră: deșertați până la urziturile ei* (Coresi, Psaltirea din 1577). *Mare e domnul și tăria sa! Că deșertă și zdrobi preaîraltul trufașul vrăjmașul nostru, diavolul* (Manuscrisul de la Ieud). Sunt de reținut nuanțele fixate de Ov. Densusianu (1937/1975: 743): 'causer la perte de..., faire périr' *Ce folos e omului să ară lumea toată dobândă, iar sufletul deșerta-l-va?* și 'être détruit, se perdre, périr': *pre elu se va piarde sau se va deșerta*⁹.

deșertare s.f. 'golire', 'răsturnarea unui lichid sau praf' (pentru amândouă sensurile, trimerurile se fac la *Lexiconul de la Buda*, iar atestările sunt din secolul al XIX-lea); sens vechi și ieșit din uz, 'evacuare'. *Deșertare* era folosit de autorii vechi mai frecvent decât *deșertăciune*, azi este ieșit din uz. Miron Costin folosește constant această formă: *Din toate stihurile să înțeleg deșertările și nestătătoare lucrurile lumii și viața omenească scurtă*. La fel, *Biblia de la 1688: Toate-s deșertare; Petrecerea ta cu oamenii și oamenii cu tine deșertare și amăgeală iaste* (Cantemir). *Bogățiile, slavele și veseliile ce se văd aici, toate sânt deșertare* (Antim). *Vă dezlipiți de deșertarea aceștii lumi* (Varlaam).

Din aceeași serie face parte derivatul *deșertate*, substantiv de asemenea învechit și rar: *nu șezui cu zborul deșertății*. DLR consemnează întreaga serie de substantive derivate de la *deșert* pentru a exprima noțiunile de 'lipsă de conținut, de fond, de valoare, de importanță, inutilitate, zădărnicie, nimic, nimicnicie, amăgire, iluzie, trecător, pieritor': *deșertare, deșertie* (*Cu adevăr tot omul deșertie iaste*; termenul are în *Codicele Voronețean* sensul 'pagubă', care traduce, după cum arată Densusianu, v.sl. *tūšteta* 'vanitas, damnum': *Bărbați vădzu cum cu împutare și cu multă deșertie, nu numai tarrului și corabieei, ce și sufletelor noastre va se fie nutarea*), *deșertătură*, cu sensul, dat de Densusianu, 'action de priver quelqu'un de son prestige, de le diminuer': *Aceastea toate nu socoti drept a lu Hristos deșertătură* (Coresi), *deșertate, deșertăciune*. Ele dovedesc vitalitatea termenului de bază și încercările repetate de a forma termenul cel mai potrivit pentru exprimarea acestei noțiuni importante, aceea a vanității omenești. La plural, *deșertăciune* numește faptele nesperioase: *Cine își lasă creștinătatea sa pentru deșertăciunile lumii nebuneaste să înșală* (Antim).

Verbul *a deșerta*, substantivul *deșertare*, adjectivul *deșertător* cu sensuri concrete ținând de igienă și dietă au o mare frecvență într-un text medical de la sfârșitul secolului al XVIII-lea sau începutul secolului al XIX-lea; se adaugă folosirea recurentă a expresiei *în deșert* 'în zadar; fără rost' (*Meșteșugul*).

⁹ Sensul 'a distruge, a pustii' este redat în albaneză prin verbul *shkretoj*, derivat de la adj. *i shkretë* (< lat. *secretus*).

Autorii *Dicționarului Academiei* (DA) își propuseseră să discute sub *deșert* adverbul *îndeșert* și verbul ieșit din uz *îndeșerta*. Locuțiunea adverbială *în deșert* este glosată în repetate rânduri în litera *D* care a fost elaborată în anii din urmă în *Dicționarul limbii române* (DLR s.v. *deșert*); forma aglutinată nu am găsit-o, însă, așa cum nu am găsit verbul *a îndeșerta*, pe care, cu sens concret, îl atestă de pildă *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul și pe care îl consemnează Candrea și Densusianu cu sensul bisericesc. Faptul se explică prin aceea că seria nouă a dicționarului limbii române nu urmează principiul de redactare după care s-a condus seria veche care aduna sub cuvântul de bază toate derivatele; în seria nouă derivatele sunt discutate la locul lor în ordinea alfabetică și, astfel, pentru derivatele cu prefixul *în-* va trebui așteptată reluarea redactării literei *Î*. Am întâlnit, de altfel, într-un text de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și forma adjectivală de feminin *îndeșartă*. În partea a VIII-a a unui *Bucvariu* de la 1781, intitulată *Scurte povești*, prima povestire poartă numele *Pentru credința îndeșartă*¹⁰. În textul povestirii, adjectivul feminin apare din nou în aceeași sintagmă: *nu vă amăgireți cu credința îndeșartă a oamenilor celor proști; i-au dezlegatu pre ei de aceastu fealiu de credință îndeșartă*. Nici această formă nu am găsit-o, se înțelege, în DLR, adjectivul nefiind, de altfel, menționat nici în DA¹¹. Găsim în DLR locuțiunea adverbială *în (întru) deșert* ‘fără folos, în mod inutil, zadarnic’, prin ext. ‘neîntemeiat, fără motiv’: *În deșert trudiră-se dziditorii* (Psalt. Hurmuzaki); *Au pare-vă că în deșertu scriptură grăiaște* (Cod. Voronețean); *În deșert am muncit* (Coresi); *De vom petrece viața noastră făcând celea ce nu iubește Dumnezău, întru deșert ne trudim* (Varlaam); *Ceia ce vorbesc cuvinte în deșert* (a. 1691) (Gaster, *Crestomație*). În exemplul care urmează, *în deșert* ar putea avea mai curând sensul ‘în zadar, fără folos’, deși în DLR ilustrează sensul ‘pustiu’, cu care *deșert* este considerat sinonim: *Pământul era pustiu și în deșert (Palia de la Orăștie)*. În *Noul Testament* de la Bălgrad: *Mul’ți cărțulari țin’ așea că-î scrisă jidoveaște, iară măi mul’ți să îndoesc’ și zic’ că au fost’ greceaște și nu e în deșert*¹².

Separat trebuie luată în discuție expresia cu conținut religios *A lua (a ține) în (pre) deșert* ‘a nesocoti, a disprețui, a batjocori’: *Numele Domnului Dumnezeului tău în deșert să nu iai (Palia de la Orăștie)*; *Ia numele Lui pre deșert* (*Biblia de la 1688*); *Să nu luom numele Domnului în deșert* (Antim).

Despre verbul *a (se) îndeșarta*, Ioan Florin Florescu (2015: 120), discutând soluția la care ajunge Nicolae Milescu traducând *Paralipomena*, soluție preluată în *Biblia* de la București (de unde este luat exemplul în CDDE), de a echivala aoristul *ἐματαιώθη* al verbului grecesc *ματαιόω* cu *a se îndeșarta* consideră formarea în

¹⁰ Informația ne-a fost dată de Dana-Mihaela Zamfir, căreia îi mulțumim. În exemplarul pe care l-am avut la dispoziție, textul se află la pagina numerotată 20 de autori (notată cu litera *K* din alfabetul chirilic), dar la numărarea filelor cărții, se află, de fapt, la p. 14 (lipsesc șase pagini).

¹¹ Să notăm în bulgară *sueveren* ‘superstitieux’ (Stéphanova, Radev, Dortchev, Kolev 1973).

¹² Dana-Mihaela Zamfir, căreia îi mulțumim, ne atrage atenția că locuțiunea este scrisă într-un cuvânt, așa cum apărea în DA, și nu separată, cum e înregistrată în DLR.

română a acestui verb o rezolvare fericită. Este totuși de părere că verbul grecesc, important termen religios, are o bogăție de sensuri greu de echivalat în română într-un termen unic. De fapt, însă, toate sensurile enumerate mai sus, așa cum se află în DLR, dovedesc că *deșert* și familia sa ofereau posibilitatea deplină de echivalare pentru sensul ‘zadarnic, inutil, gol, fără conținut, nebunesc, prostesc, amăgitor’. Ioan Florescu raportează *a îndeșărta* la *a deșărta*, considerând că „dacă *a se deșărta* înseamnă a se goli, *a se îndeșărta* sugerează a deveni însuși deșertul, golul”. Credem, însă, că se poate presupune că verbul format de Milescu are la bază nu verbul *a deșerta* (explicație propusă și în CDDE), ci locuțiunea adverbială *în deșert*, atât de frecventă în vorbirea curentă a epocii, în toate stilurile, pentru a exprima zădărnicia, lipsa de conținut. Utilizarea ca adjectiv, a cărui formă de feminin dovedește sudarea elementelor, ar putea fi un argument suplimentar pentru luarea în considerare a sintagmei ca bază pentru formarea verbului.

Istoria cuvântului *deșert* (și a derivatelor sale) în dacoromână este remarcabilă. În dialectele din sudul Dunării sunt conservate exclusiv sensurile concrete. În aromână *dișertu* adj. ‘deșert’, ‘gol’, *căldările dișearte*; *dișertu* vb. ‘deșerta, a goli, a turna, a vărsa’, *dișirtaț gălelele*, *dișirtare* ‘golire’, *dișirtat* ‘golit’, *sați dișirtaț di grân* (Papahagi 1974). În istroromână: *deșart*, *deșart*, *deșărta*, *deșarta*, *deșartă*, adj. ‘gol’: *vozu vire deșart* ‘carul vine gol’, despre fructe, ‘sec, fără miez’, *deșart nuc* ‘nucă seacă’; despre localități, ‘pustiu, gol, nelocuit’: *i deșarta selișta* ‘e satul pustiu’, *calu flamund*, *deșart* (Neiescu 2015: 73). Meglenoromână: *dișort* vb. ‘deșert, golesc’ (Per. Papahagi 1902), *l’a dășartat-au satsil* ‘au deșertat sacii’; *dișort* adj. ‘deșert, gol’ *dișort tufeac* ‘pușcă goală’ (Capidan 1935).

Am menționat faptul că în română și albaneză se continuă latinescul *secretus* adj. ‘separat, aparte, distinct, diferit; singuratic, retras, izolat; ascuns, tainic, secret’; substantivul *secretum* însemnează ‘loc retras; izolare, singurătate; secret, taină; mister’ (Guțu 1983 s.v. *secretus*; Ernout, Meillet 1959/2001 s.v. *cerno*; Walde, Hofmann 1954 s.v. *secretus* din *secerno*). În dacoromână cuvântul se găsește cu precădere în Transilvania: ca adjectiv, *secret*, *secreată* este tradus prin lat. *desertus*, *deserta* (Anon. Car.). Același sens este dat în Bobb 1823, care înregistrează și derivatul *secretie* tradus prin lat. *solitudo*. Primele surse, așadar, nu rețin sensurile puternic afective pe care le înregistrează mai târziu glosarele dialectale. *Lexiconul de la Buda* înregistrează termenii *secreată* s.f. și *secret* s.m. cu sensul ‘pustie’, echivalându-le cu lat. *desertum* și *secretum* (pe care le prezintă, așadar, ca sinonime), dar și imprecizia *du-te la secreata (la secretul)*, pentru explicarea căreia utilizează trimiterea la sinonimul *naiba*. Într-o intrare separată este glosat *secret* s.m. ‘grădină, vie nelucrată’. Dicționarele mai târzii rețin sensuri puternic marcate afectiv, legate de un domeniu malefic: la Damé, de exemplu, *secret* s. ‘endroit abandonné et hanté par des esprits’. În albaneză, adjectivul *i, e shkretë* este general cunoscut din primele texte, prezent în toate regiunile, având o familie bogată, cu o mare diversitate de utilizări atât în limba scrisă cât și în cea vorbită, cu o puternică încărcătură afectivă.

Hahn 1853 înregistrează pentru adverbul *shkret(ë)* sensul ‘în zadar’. Dictionarul explicativ din 1980 (*Fjalor*) reține această accepțiune pe care o consideră regională (fără însă să o localizeze), alături de sensurile mai frecvente: (despre oameni) ‘fără nimeni pe lume, singur, nefericit’, (despre o proprietate) ‘fără stăpân’, (despre locuri pentru agricultură) ‘părăsit, nelucrat’; *shkretoj* vb. ‘a nimici’. Utilizarea dată de Hahn corespunde locuțiunii românești *în deșert*: *U ka shkuar koha shkretë = Le-a trecut vremea în zadar (în deșert)*; *Janë lodhur shkretë = S-au obosit în deșert*. Se adaugă expresia *zë në shkretëtirë = voce în deșert (shkretëtirë, termen derivat în albaneză „deșert, pustiu”)* (*Fjalor* 1980). Sensul „zadarnic, van, deșert, fără valoare” este acoperit, totuși, de regulă în albaneză de alți termeni (*kot, bosh*) asupra cărora ne vom opri cu alt prilej.

Din câte ne putem da seama și din comparația cu albaneza, descendenții în română și albaneză ai lat. *secretus* se referă cu precădere la locuri izolate, neprimitoare. Urmașul în română al lat. *desertus* are ca sens principal „golul, lipsa de conținut și de substanță”. În română, termenul *săcret* a fost concurat de împrumutul slav *pustiu* care l-a îndepărtat. Cuvântul slav nu a intrat în albaneză, așa cum nici *desertum* nu a fost împrumutat din latină. Deși sporadic, sensurile figurate pe care le dezvoltă rom. *deșert* apar și în cazul alb. *i shkretë*. Trăsătura principală a cuvântului albanez, ca și aceea a etimonului, nu este, însă, „golul”, ci „izolarea”.

Româna a folosit mai intens decât celelalte limbi romanice posibilitățile semantice ale familiei urmașilor lat. *desertus* și *desertum*, suplinind lipsa păstrării lui *vanus*.

SURSE

- Anon. Car.: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008.
- Bucvari: *Bucvariu pentru pruncii ceii rumâneștii carii să află în crăiia unguerească și hotarele ei împreunate*, Viena, 1781.
- Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*. Publicate cu studiu introductiv, note și indicele cuvintelor românești de Grigorie Crețu, București, Edițiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1900.
- Meșteșugul: *Meșteșugul doftoriei. Primul tratat românesc de medicină. Ediția manuscriselor românești BAR nr. 933 și 4841*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție, glosar și indice de Lia Brad Chisacof, București, Editura Academiei Române, 2017.

BIBLIOGRAFIE

- Barbu, Iulia, Victor Celac, Emanuela Dima, Raluca Nedeia, Dana-Luminița Teleoacă, Dana-Mihaela Zamfir, 2018, „[Româna comună. Lexic] Inventar”, în Academia Română. Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, volumul I, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 494–566.
- Bobb, Ioan, 1823, *Dicționar rumanesc, lateinesc și ungueresc*, dein orenduiala excelenții sale preasfințitului Ioann Bobb, vlădicul Făgărașului, Cluj, II, *M–Z*.
- Capidan, Th., 1935, *Meglenoromâni*, III. *Dicționar meglenoromân*, București, Editura Cultura Națională.

- Coteanu, Ion, 1969, „[Româna comună] Lexicul”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 309–313.
- Coteanu, Ion, I. Fischer, Marius Sala (ed.), 1969, Academia Română, *Istoria limbii române*, volumul II, București, Editura Academiei Române.
- Dauzat, Albert, Jean Dubois, Henri Mitterand, 1964, *Nouveau dictionnaire étymologique et historique*, quatrième édition revue et corrigée, Paris, Librairie Larousse.
- Densusianu, Ovid, 1937/1975, *Histoire de la langue roumaine*, tome II, *Le seizième siècle*, în Ovid Densusianu, *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, II. *Lingvistica*, ediție critică și note de V. Rusu, *Prefață* de B. Cazacu, București, Editura Minerva.
- Ernout, Antoine, Antoine Meillet, 1959/2001, *Dictionnaire de la langue latine. Histoire des mots*, retraitage de la 4e édition augmentée d'additions et de corrections par Jacques André, Paris, Klincksieck, 2001.
- Fischer, I., 1969, „Clasificarea semantică a lexicului latinei dunărene”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 159–173.
- Fischer, I., 1969 b, „Cuvinte panromanice absente din limba română”, în Ion Coteanu, I. Fischer, Marius Sala (ed.) 1969, p. 122–128.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe*, Tirana, 1980.
- Florescu, Ioan-Florin, 2015, „Procedee 1 Paralipomena, în versiunea Milescu revizuită (Ms. 45) și *Biblia de la 1688*”, în vol. *În multe chipuri de Scripturi: studii de traductologie biblică românească*, Iași, Editura Universității „Al.I. Cuza”.
- Guțu, G., 1983, *Dicționar latin-român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Hahn, J. G., 1853, *Albanesische Studien*. 3. Bd. *Beiträge zu einem albanesisch-deutschen Lexikon. Deutsch – albanesisches Verzeichniss der in dem albanesisch-deutschen Lexikon enthaltenen Wörter*, Viena.
- Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu care de mai mulți autori, în cursul a treizeci și mai multor ani s-au lucratu*, Buda, 1825. (*Lexiconul de la Buda*)
- Miklosich, Fr., 1862–1865, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Guilelmus Braumeuller.
- Mladenov, Ștefan, 1941, *Etimologičeski i pravopisnъ rečnik na bŭlgarskiya knižoven ezikъ*, Sofia, Knigoizdatelstvo Hristo G. Danov.
- Neiescu, Petru, 2015, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. II, *Ĉ–K*, București, Editura Academiei Române.
- Papahagi, Pericle, 1902, *Meglenoromânii. Studiu etnografic-filologic*. I, II, București.
- Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul dialectului aromân. General și etimologic*, București, Editura Academiei Române.
- Raynouard, M., 1840, *Dictionnaire de la langue des troubadours, comparée avec les autres langues de l'Europe latine*, tome troisième. *D–K*, Paris, Chez Silvestre, Libraire.
- Sadnik, L., R. Aitzetmüller, 1955, *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*, Heidelberg, Carl Winter-Universitätsverlag-Heidelberg, Mouton-'S-Gravenhage.
- Stéphanova, L. A. Radev, G. Dortchev, N. Kolev, 1973, *Dictionnaire bulgare-français*, Sofia, Editions Naouka i izkoustvo.
- Vătășescu, Cătălina, 2016, „Istoria urmașilor lat. *secretus* în română și albaneză”, în *Pagini alese. Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*. Volum îngrijit de Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Emanuela Timotin, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Walde, A., J. B. Hofmann, 1954, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*, 3. neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann, I, II, Heidelberg.

SIGLE

- CDDE: I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine (A – Putea)*, București, Socec, 1907–1914, ediție îngrijită și studiu introductiv de Gr. Brâncuș, [București, Pitești], Editura Paralela 45, 2006.

- DA: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, II/1, F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1934.
- DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă, I/4, *D (Deja–Deținere)*, București, Editura Academiei Române, 2006.
- FEW: Walter von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch*, consultat on-line pe <https://rmbf.be/2014/04/04/web-französisches-etymologisches-wörterbuch-de-walter-von-wartburg/>
- PEW: Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- REW³: W. Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 3. Auflage, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1935.

L'EMPLOI DANS LE LEXIQUE RELIGIEUX ROUMAIN DU
TERME *DEȘERT* ET DE SA FAMILLE

(Résumé)

La présentation de l'histoire des sens du roum. *deșert* « désert » et de ses dérivés, ainsi que la comparaison entre les descendants en roumain et en albanais du lat. *secretus* nous a conduit à la conclusion qu'en roumain *săcret*, *săcret*, *secret* (avec les dérivées) a été remplacé par l'emprunt slave *pustiū*, tandis que la position de *deșert* a été renforcée par son emploi dans le lexique religieux et moral. Roum. *secret*, alb. *i shkretë* ont conservé le sens « isolé » de leur étymon. Roum. *deșert*, avec le sens « vide, creux » a rempli la fonction que dans les autres langues romanes revenait aux descendants du mot *vanus*, absent en roumain.

Cuvinte-cheie: elemente latine în română și albaneză, influența slavă, lexic religios.

Mots clés : éléments latins en roumain et albanais, influence slave, lexique religieux.

*Institutul de Studii Sud-est Europene
al Academiei Române, București
catavata49@yahoo.fr*